

بهره گیری از ظرفیت سیاست جنایی مشارکتی در مقابله با انتقال ویروس کووید ۱۹؛ نگرشی نوین، موثر

و فراگیر در کنترل و پیشگیری

چکیده

در اواخر سال ۲۰۲۰ میلادی ویروس ناشناخته و مسری کووید ۱۹ در سراسر کره زمین شیوع و گسترش یافت. عدم رعایت دستورالعمل های بهداشتی و مبهم بودن ماهیت ویروس موجب گردید در کوتاه زمانی یکایک شهروندان را درگیر خود نماید و حتی به فوت اشخاص آسیب پذیر بینجامد. تجربه قریب به دو سال تحقیقات پزشکی و یافته های علوم بشری نشان می دهد در کنار تدابیر نهادهای دولتی، این مردم و جامعه مدنی هستند که می توانند در قطع زنجیره انتقال بسیار موثر عمل نموده و با خود مراقبتی، نظارت اجتماعی و مسئولیت پذیری جمعی وضعیت موجود را مدیریت نمایند. اما عملکرد نامناسب مردم در رعایت دستورالعمل های بهداشتی و مراقبت های لازم می تواند علاوه بر عنوان مجرمانه تهدید علیه بهداشت عمومی (موضوع ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی تعزیرات و مجازات های بازدارنده مصوب سال ۱۳۷۵) و هم چنین قانون طرز جلوگیری از بیماری های آمیزشی و بیماری های واگیردار مصوب سال ۱۳۲۰، در مواردی منجر به فوت، نقص عضو و یا منفعت اشخاص دیگر نیز گردد که حسب مورد وقوع جنایتی عمد، شبه عمد و یا خطای محض را به دنبال می آورد. سیاست جنایی دولتی با روش های تقنینی، قضایی و اجرایی به تنهایی در مقابله با این قبیل عناوین مجرمانه کارساز نیست و لازم است مولفه های سیاست جنایی مشارکتی

(جامعی) بسط و گسترش یابند. در حقیقت هدف از انجام این پژوهش که با روشی تحلیلی و توصیفی نگارش یافته است، یافتن پاسخی معتابه در پرسش از کارایی و عدم کارایی سیاست جنایی مشارکتی در مقوله کنترل و مقابله با ویروس مزبور است که آیا می توان در عصر حاضر از مولفه های سیاست جنایی مشارکتی به عنوان روشی موثر و کارآمد در کارزار های سخت امروزی هم چون کرونا یاری جست. قاعدتاً فرضیه این پژوهش که موثر بودن این مولفه هاست در ادامه اثبات گردیده و می توان با اتخاذ تدابیری در سطوح مختلف دولتی و مردمی آن ها را اجرایی و عملیاتی نمود. فلذا کاربرد پژوهش مزبور را می توان در رفع آسیب های ویروس کووید ۱۹ و پیشگیری، کنترل و مقابله با شیوع و سرایت پذیری آن امیدوار بود.

واژگان کلیدی: سیاست جنایی مشارکتی، کنشی، واکنشی، پیشگیرانه، ویروس کووید ۱۹

منظور از روش تحلیلی-کاربردی چیست؟ اگر قرار باشد، تحقیقی صورت کاربردی داشته باشد، در طبقه بندی تحقیق های سه گانه بنیادی، کاربردی و توسعه ای قرار می گیرد که هر یک تعریف خود را دارد. عبارت روش تحلیلی-کاربردی، نامفهوم و نارسا است!

مقدمه

جهان معاصر علی رغم پیشرفت‌های چشمگیر در عرصه‌های علمی و به طور خاص کشف راهکارهای معتابه در مقابله با بیماری های واگیردار در حوزه پزشکی، در اواخر سال ۲۰۲۰ میلادی با ویروسی ناشناخته و مرگبار به نام کووید ۱۹ روبرو گردید. قدرت سرایت و انتقال این ویروس به حدی بود که در کمتر از چند روز به کشورهای مختلفی رسید و ایران نیز از جمله این کشورها بود که در اواخر بهمن ماه ۱۳۹۸ با اولین نمونه‌های مثبت این بیماری مواجه گردید. تجربه قریب به دو سال مقابله با این ویروس و همه‌گیری آن در کشورهای مختلف، نشان داده است بهترین راهکار پیشگیری از ابتلا، خود مراقبتی و رعایت شیوه نامه های بهداشتی و نکات ایمنی در محیط های زندگی، کسب و کار و تعاملات روزانه است. امروزه عموم مردم کشور از با سواد گرفته تا بی‌سواد، از شهری گرفته تا روستایی با قدرت سرایت این ویروس و خطر آفرین بودن آن آشنایی داشته و نمی‌توان آن را کتمان نمود. لذا از منظر حقوق کیفری می توان قائل به مسئولیت کیفری افرادی بود که با ادراک و اختیار و بدون رعایت شیوه های بهداشتی موجب مبتلا نمودن سایر شهروندان شده و حتی در مواردی فوت قربانیان نیز دور از انتظار نخواهد بود. در این خصوص مسئله ای که پژوهش حاضر بر آن متکی است، عدم به کارگیری ظرفیت نهادهای مردمی و جامعه‌ی در مقابله موثر با این پدیده و سایر بیماری های واگیردار خواهد بود. در این خصوص سیاست جنایی مشارکتی (جامعوی) که مبتنی بر نقش موثر مردم و جوامع محلی و سازمان‌های مردم نهاد در مقابله با پدیده مجرمانه است، بسیار حائز اهمیت بوده و می تواند به مقابله ای معقول و تاثیر گذار در انتقال ویروس کووید ۱۹ بینجامد. پوشش گسترده سیاست جنایی مشارکتی یقیناً در کاهش زنجیره انتقال ویروس، سرعت سرایت و همه گیری تاثیر می گذارد و می‌تواند علاوه بر پیشگیری از عنوان مجرمانه قتل، تهدید علیه بهداشت عمومی و گسترش بیماری های واگیردار به سلامت، ایمنی پایدار و امید به زندگی در جامعه نیز کمک شایانی نماید. سوال اصلی در پژوهش حاضر آن است که آیا بهره گیری از ظرفیت سیاست جنایی مشارکتی در موضوع کنترل و مقابله با ویروس کووید ۱۹ می‌تواند موثر بوده و باری گر سیاست جنایی دولتی با ابزار های مختلف آن باشد؟ لذا برای پاسخ به این پرسش لازم است به تبیین مولفه های سیاست جنایی مشارکتی در این مقوله پرداخت و با ملاحظه منافع و کاستی ها،

پیشنهاداتی موثر ارائه نمود. در پژوهش‌های صورت گرفته تاکنون، توجه چندانی به نقش و جایگاه سیاست جنایی مشارکتی در بسیاری از حوزه‌ها و به خصوص حوزه انتقال ویروس کووید ۱۹ صورت نگرفته و پژوهش حاضر از این جهت نوآورانه محسوب می‌شود که با نگاهی همه جانبه به مولفه های سیاست جنایی مشارکتی در انتقال ویروس کووید ۱۹، سعی در تبیین آن در جامعه نموده و امید به سلامت و گسترش بهداشت و امنیت زندگی شهروندان را ارتقا بخشد.

در این پژوهش کلید واژگان سیاست جنایی نقش محوری ایفا می نماید. سیاست جنایی به مجموعه شیوه‌ها و روش‌هایی گفته می‌شود که هیات اجتماع با توسل به آن‌ها، پاسخ‌های به پدیده جنایی (مجرمانه) را سازمان می‌بخشد.^۱ «ویکرد سیاست جنایی به عنوان راه حلی در راستای بازنگری در روش‌های علمی و تحقیقات و بازخوانی پدیده‌های اجتماعی ما را در فهم صحیح و جامع پدیده‌ها و پرهیز از جهل و یکسویه نگری باری می‌دهد.»^۲ این سیاست جنایی خود می‌تواند مشتمل بر پاسخ‌های ایجابی (مثبت) و سلبی (منفی) هیات اجتماع باشد. از طرف دیگر هیات اجتماع نیز در تعریف پیش‌گفته، عمومیت داشته و مشتمل بر دولت و جامعه مدنی خواهد بود؛ در حقیقت می‌توان سیاست جنایی را مبتنی بر این موضوع به سیاست جنایی دولتی و سیاست جنایی مشارکتی (جامعوی) تقسیم نمود. سیاست جنایی دولتی منحصر در اقدامات دستگاه‌های مختلف دولتی می‌شود که حوزه‌های تقنینی، قضایی و اجرایی را در بر می‌گیرد. اما در نقطه مقابل سیاست جنایی مردمی، جامعوی یا مشارکتی قرار دارد که دیر زمانی نیست در عرصه مقابله با پدیده جنایی ظهور و بروز یافته است. این راهبرد سیاست جنایی، بیانگر مشارکت مردم و نهادهای غیر رسمی و غیر دولتی چه در امر پیشگیری از جرم و چه در واکنش نسبت به جرایم و انحرافات اجتماعی است و هدف مهم آن، تضمین حق امنیت جامعه با ترکیب هوشمندانه پیشگیری و پاسخ‌دهی و بازپذیری اجتماعی بزهکاران است. در واقع تامین امنیت به عنوان نتیجه مبارزه با پدیده مجرمانه، خود هدف عمده‌ای است که با مشارکت مردم تحقق می‌یابد.^۳ این گونه سیاست جنایی بر پایه مشارکت هرچه وسیع‌تر و فعال ارکان جامعه مدنی اعم از بزهکار، بزه دیده و به ویژه مردم در مراحل مختلف تدوین و اجرای سیاست جنایی، خصوصاً در مراحل اجرای آن، یعنی مرحله پیشگیری از وقوع

^۱ - می ری دلماس مارتی، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی (تهران: نشر میزان، ۲۰۰۲م)، ۱۰۳.

^۲ - باقر شاملو، «بازخوانی سیاست جنایی پیشگیرانه در پرتو پاندمی کووید-۱۹ و تئوری آشوب»، فصلنامه تحقیقات حقوقی ۲۳ ویژه نامه حقوق و کروننا (۱۳۹۹)، ۱۱۵.

^۳ - علیرضا جمشیدی، سیاست جنایی مشارکتی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰)، ۴۴.

جرم و مرحله واکنش به پدیده مجرمانه در دیدگاه‌ها و آموزه‌های کیفری مطرح می‌شود.^۴ سیاست جنایی مشارکتی این مزیت را دارد که از بطن جامعه و فرد فرد افراد ملت نشأت می‌گیرد و این ویژگی مهم قدرت اثربخشی آن را دو چندان می‌کند.

سیاست جنایی مشارکتی خود به دو قسم کنشی، فعال یا پیشگیرانه و واکنشی، منفعل یا پاسخگو تقسیم می‌گردد. در نوع اول آن، قبل از اینکه جرمی واقع شود، دخالت مردم و نهادهای جامعه‌ی قابل مشاهده است و از ظرفیت‌های آن برای جلوگیری از ارتکاب جرم استفاده می‌شود که در جرم‌شناسی به آن پیشگیری اجتماعی نیز می‌گویند. در نوع دوم آن (واکنشی، منفعل یا پاسخگو) نیز بعد از ارتکاب جرم در حد ممکن، از قابلیت‌ها و توانایی‌های جامعه مدنی برای حل اختلافات استمداد می‌شود و اختلافی که برخاسته از بطن جامعه است، برای رسیدگی به خود جامعه ارجاع می‌شود.^۵ لذا از این حیث به سیاست جنایی کنشی، فعال نیز تعبیر می‌شود که با رویکرد پویای خویش در صدد از بین بردن موقعیت‌های وقوع جرم است تا شاهد کاهش نرخ تکرار جرم در جامعه باشیم. همچنین وجه تسمیه سیاست جنایی مشارکتی واکنش یا منفعل نیز از آن جهت است که پس از وقوع یک پدیده مجرمانه در مقام واکنش و پاسخ‌شناسی بر می‌آید که وجه مشترک این پاسخ‌ها جامعه‌ی بودن آنان است.

در پژوهش حاضر پس از بازشناسی و تبیین مسئولیت کیفری در انتقال ویروس کووید ۱۹ به مولفه‌های سیاست جنایی مشارکتی

کنشی و واکنشی در انتقال این ویروس پرداخته می‌شود تا ضمن شناسایی این مولفه‌ها، راهکارهای پیشنهادی آشکار گردند.

۱- مسئولیت کیفری در انتقال ویروس کووید ۱۹

در رابطه با ویروس نوظهور کووید ۱۹ که گستره جهانی یافته است، تحقیقات صورت گرفته حاکی از آن است که «شمار مرگ و میرهای ناشی از بیماری کووید ۱۹، تا ۵ درصد مبتلایان آن متغیر است. در این میان، ضریب خطر برای افراد مسن و افراد دچار بیماری‌های مزمن مانند نارسایی قلبی و اختلال‌های عروقی به مراتب بیش از دیگران است و هر آن ممکن است دچار علائم شدید تنفسی و مرگ شوند. در مقام مقایسه، میزان مهلک بودن این عارضه در افراد بالای ۶۰ سال دارای وضعیت این چنینی، ۴/۵ درصد فراتر از افراد پایین‌تر از این محدوده سنی (۱/۴) درصد است.»^۶ لذا می‌توان چنین نتیجه گرفت که قابلیت ایراد

^۴ - ولی رستمی، «مشارکت مردم در فرایند کیفری (بررسی سیاست جنایی کشورهای غربی)»، فصلنامه حقوق ۲(۱۳۸۶): ۱۳۹.
^۵ - شیعه علی، علی، زارع، وحید و زارع، مجتبی، «جایگاه سیاست جنایی مشارکتی واکنشی در مرحله تعقیب کیفری در حقوق ایران»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی ۵۴(۱۳۹۴): ۲۹۳.
^۶ - محسن شریفی، «مسئولیت کیفری ناشی از انتقال ویروس کرونا در نظام کیفری ایران (با تأکید بر مخاطره جانی اشخاص)»، آموزه‌های حقوق کیفری ۱۹(۱۳۹۹): ۱۶۴.

صدمه و نوعاً کشنده بودن این ویروس بر مبنای تحقیقات و پژوهش‌های علوم پزشکی در مواردی چون وضعیت‌های خاص مجنی علیه و یا شرایط محیطی به اثبات رسیده است و می‌تواند در رقم خوردن جنایات عمدی، شبه عمدی و خطای محض حسب مورد (بر مبنای عنصر روانی) موثر باشد؛ به عنوان نمونه شخصی با علم و قصد مبنی بر مبتلا بودن خویش به ویروس کووید ۱۹ به جمع سالمندان دارای عارضه قلبی می‌رود و این امر موجب انتقال ویروس به آنان و فوت چندین تن از ایشان می‌شود. با توجه به این مسئله که بیماری مزبور برای سالمندان و افراد با بیماری زمینه‌ای خطرناک‌تر است و اگر شخص ناقل با علم بر وجود علائم بیماری خویش دستورات قرنطینه را رعایت نکند و قصد آسیب رساندن به آنان در وی محرز شود در صورت بروز خسارت جانی، مرتکب قتل عمد شده و دارای مسئولیت مدنی و کیفری است.^۷ مستند آن نیز می‌تواند بند پ ماده ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی (نوعاً کشنده بودن نسبی) باشد که در صورت آگاهی و توجه مرتکب، جنایت عمدی اثبات می‌گردد. وجود فاصله زمانی بین دریافت ویروس و فوت و یا هر نتیجه ناگوار دیگر نیز مانع تحقق جنایت نخواهد بود؛ چنان که در ماده ۴۹۳ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ مقرر گردیده است: «وجود فاصله زمانی، میان رفتار مرتکب و نتیجه ناشی از آن، مانع از تحقق جنایت نیست مانند فوت ناشی از انتقال عامل بیماری کشنده، که حسب مورد موجب قصاص یا دیه است. حکم این ماده و ماده (۴۹۲) این قانون در مورد کلیه جرایم جاری است.» علاوه بر این که در موارد منجر به فوت، نقض عضو یا لطمه به منافع اشخاص، عنوان مجرمانه به صورت عمد، شبه عمد یا خطای محض قابلیت تحقق می‌یابد، می‌توان صرف عدم رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی که موجب گسترش ویروس در جامعه می‌شود را نوعی تهدید علیه بهداشت عمومی (موضوع ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده)^۸) دانست؛ چرا که مصادیق تصریح شده در ماده ۶۸۸ تمثیلی بوده و گسترش ویروس کووید ۱۹ نیز خود موجب تهدید علیه بهداشت و سلامتی عمومی جامعه شده و به آلوده نمودن محیط و فضاهای شهری، افراد آسیب‌پذیر، کودکان و سالمندان می‌انجامد. قانونی خاص نیز در این زمینه وجود داشته که حائز اهمیت است؛ قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب سال ۱۳۲۰ که در ماده ۲۲ خود مقرر می‌دارد: «اشخاصی که مانع اجرای مقررات بهداشتی شوند یا در اثر غفلت باعث انتشار یکی از بیماری‌های واگیر دار شوند به

^۷- الهام فیض آبادی، «بررسی مسئولیت افراد و دولت در قبال خسارت‌های ویروس کرونا»، فصلنامه علمی رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی (۱۳۹۹)، ۱۰۲.

^۸- ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب سال ۱۳۷۵: هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدن یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیر بهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زاید، ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه‌ها، زباله در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام، استفاده غیر مجاز فاضلاب خام یا پس آب تصفیه‌خانه‌های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع می‌باشد و مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد.

هشت روز تا دو ماه حبس تادیبی و ۵۱ تا ۵۰۰ ریال جزای نقدی و یا به یکی از این دو کیفر محکوم می شوند.» این ماده نیز عموم بیماری های واگیردار را در بر می گیرد. با ملاحظه صراحت مواد مذکور اگر در اثر «تقصیر» شخصی، فرد یا افرادی مبتلا به ویروس کووید ۱۹ شده و موجب فوت یا نقص عضو یا منافع شخص یا اشخاصی گردد، مرتکب مقصر، مسئول جبران ديه فوت یا نقص عضو یا منافع شخص یا اشخاص مبتلا به ویروس می باشد. به نظر می رسد وفق قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ اگر غفلت در انتشار ویروس کووید ۱۹ موجب تحقق جنایت علیه نفس و نقص در اعضا و منافع شخصی گردد، در این صورت قانون مجازات اسلامی موجب نسخ ضمنی ماده ۲۲ قانون طرز جلوگیری از بیماری های واگیردار مصوب ۱۳۲۰ گردیده و در غیر آن یعنی اگر موجب جنایت نگردد ولی شخصی را مبتلا کرده و گرفتار معالجه و درمان آن نماید، مطابق قانون موصوف قابل تعقیب کیفری و مجازات است و بابت هزینه های متعارف معالجه و درمان آن، مقصر مسئول جبران آن می باشد.^۹ علاوه بر آن در مواد ۵۵ و ۵۶ قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۹۱ به مسئولیت و مجازات پزشک و سردفتری اشاره می شود که عمداً بر خلاف واقع به موضوع بیماری های واگیردار توجه ننموده و اقدام به صدور گواهی و یا ثبت واقعه نکاح نماید.^{۱۰} هم چنین ماده ۳ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب سال ۱۳۹۹ نیز ابتلای هر یک از والدین، اولیاء یا سرپرستان قانونی به بیماری یا اختلال های رفتاری، روانی یا شخصیتی و یا بیماری های جسمی و سایر صعب العلاج به تشخیص پزشکی قانونی را از موارد وضعیت مخاطره آمیز و موجب مداخله قانونی و حمایت از طفل و نوجوان دانسته است.^{۱۱} قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۷۴ با اصلاحات بعدی نیز در ماده ۲۲ ایجاد هر گونه آلودگی یا انتشار بیماری های مسری و تخلیه فاضلاب های صنعتی و هر گونه مواد آلاینده که باعث خسارت به منابع آبی شود را با حکم محاکم قضایی محکوم به پرداخت جزای نقدی تا سه برابر ارزش محصول (متناسب با نوع تخلف، ظرفیت شناور، میزان و نوع صید) برای موارد ۱ و ۲ و ۳ و یا یک تا پنج میلیون ریال برای سایر موارد می نماید.^{۱۲} ^{۱۳} مضافاً می توان به ماده ۱۱۳ قانون مجازات نیروهای مسلح مصوب سال ۱۳۸۲ اشاره داشت که برای هر نظامی که با سوء نیت گوشت حیوانات مبتلا به بیماری های مسری یا مواد غذایی فاسد یا ضایع شده را بین نظامیان توزیع نماید، مسئولیت و مجازات در نظر گرفته است.

^۹- محسن شریفی، پیشین، ۱۰۷.

^{۱۰}- ولی اله صادقی، تنقیح قوانین و مقررات کرونا و سایر بیماری های واگیر (تهران: انتشارات مهر کلام، ۱۳۹۹)، ۵۹-۵۸.

^{۱۱}- همان، ۵۹.

^{۱۲}- همان، ۶۰.

^{۱۳}- همان، ۶۱.

۲- مولفه های سیاست جنایی مشارکتی (کنشی و واکنشی)

سیاست جنایی مشارکتی همان طور که پیشتر گفته شد، راهکاری ارزشمند و قابل اعتنا در مقابله با پدیده های مجرمانه به شمار می رود؛ به گونه ای که در سیاست جنایی اسلام نیز شاهد پرداختن به جنبه های مشارکتی و مردم محور آن هستیم. در یک نظام اسلامی، از یک سو با توجه به انسجام و تماسک موجود بین افراد جامعه، که از آن به اخوت ایمانی یاد می شود، زمینه مناسبی برای حل تعارضات و نزاحمت از طریق غیرقضایی وجود دارد. از سوی دیگر با توجه به تعریف انسان از نگاه مذهبی، باور به حیات جاودان و اعتقاد به مسائلی از قبیل حشر، میزان و ثواب و عقاب اخروی و معنا یافتن «توبه و انابه» در نظام آموزشی و پرورشی اسلام، پاسخ کیفی به جرایم و خطاها تنها پاسخ نبوده و قطعی الاجرا محسوب نمی شود و در قلمروی گسترده، عفو مجرمین و در نتیجه میانجیگری به نفع مجرم نزد حاکم موجه و مجاز می باشد.^{۱۴} اساساً در دین اسلام مردم جامعه، محور امور به شمار می روند و حتی در مقابله با انحراف و بزهکاری نیز می توانند موثر واقع شوند. در حقیقت شخص منحرف و مجرم فارغ از این وصف عارضی، خود جزئی از مردم جامعه محسوب می شود و لذا پیام، رفتار و نحوه مقابله مردم را بیشتر و بهتر از نهادهای رسمی دولتی درک نموده و می پذیرد. «بر این اساس، انسان هایی که در یک جامعه در کنار هم زندگی می کنند، به یکدیگر وابسته اند و از این رو کمک به شخص قربانی توسط جامعه با مبانی انصاف و عدالت سازگارتر خواهد بود.»^{۱۵} علاوه بر آن اثرگذاری بیشتر و بازدارندگی بهتری نیز از این گونه روش ها متصور خواهد بود. نباید چنین تصور شود که در هر جامعه و کانون اجتماعی می توان تحقق سیاست جنایی مشارکتی و آثار مطلوب آن را پیشنهاد نمود؛ چرا که شرایط و عوامل زمینه سازی برای این امر لازم است. به طور کلی شرایط زمینه ساز حضور و مداخله جامعه مدنی و تحقق سیاست جنایی مشارکتی به عواملی چند وابسته است که عدم تحقق این گونه عوامل می تواند مانعی بر سر گسترش و توسعه مولفه های سیاست جنایی مشارکتی باشد؛ اولاً دولت مستقر در آن جامعه قائل به قدرت محض و فراگیر نبوده و در حوزه های مختلف به نحو محسوسی به جامعه مدنی اجازه مداخله دهد، ثانیاً سازمان ها، تشکیلات و ساختارهای جامعه مدنی به مفهوم علمی آن نیز برقرار باشد^{۱۶} در نظام حقوقی ایران دو عامل مزبور به خوبی مهیا و فراهم است، اما نیازمند تبیین و تشویق جوامع مدنی برای مداخله ای فعالانه در پدیده

^{۱۴} - سیدمحمد حسینی، سیاست جنایی در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۴)، ۲۲۴

^{۱۵} - نسرین مهرا، «مستولیت دولت در جبران خسارت قربانیان کرونا»، فصلنامه تحقیقات حقوقی ۲۳ ویژه نامه حقوق و کرونا (۱۳۹۹)، ۱۴۶

^{۱۶} - Felipe Fernandez Armesto, Civilizations (London: macmillan, 2000), 211

جنایی هستیم. به همین منظور در مقابله با انتشار و گسترش ویروس کووید ۱۹ در جامعه که اخیراً دنیای معاصر را درگیر خود نموده است، اگر اهمیتی ویژه به سیاست جنایی مشارکتی در کنار راهکارهای سیاست جنایی دولتی صورت پذیرد، نه تنها فرهنگ‌سازی و درونی نمودن رفتارهای هنجارمند بیشتر و بهتر محقق می‌شود، بلکه در قطع زنجیره انتقال ویروس نیز موثر بوده و می‌تواند به کاهش روند صعودی ابتلا و مرگ و میر امیدوار بود؛ به عبارت بهتر تجربه نشان داده است هر قدر مردم یک جامعه با تدابیر دولتی و سخت‌گیرانه در مواجهه با ویروس کووید ۱۹ همکاری نموده و خود مراقبتی و احساس مسئولیت جمعی گسترش یابد، روند مقابله موثر و کارآمد می‌شود. اما هر اندازه بین رفتارهای مردمی و مشارکت عمومی با تدابیر دولتی فاصله افتد و مردم خود را مقید به قطع زنجیره گسترش ویروس ندانند، علی‌رغم تلاش‌های نهادهای رسمی دولتی، همچنان آمارها صعودی و فزاینده خواهد بود. از همین رو برخی نویسندگان معتقدند، جایگزین‌های مدنی از نظر آثار غنی‌تر از جایگزین‌های اداری است.^{۱۷} لذا در ادامه پژوهش به مولفه‌های سیاست جنایی مشارکتی در هر دو حوزه کنشی و واکنشی در مقابله موثر با این ویروس خواهیم پرداخت.

۱-۲ - مولفه‌های سیاست جنایی مشارکتی کنشی

هدف اصلی سیاست جنایی مشارکتی کنشی یا فعال، پیشگیری از ارتکاب جرم یا کاهش آن از طریق فرهنگ‌سازی در رفتارهای اجتماعی و نقش‌آفرینی اثرگذار مردم است. پیش‌گیری کنشی به دو قسم اولیه و ثانویه تقسیم می‌شود؛ پیشگیری اولیه که ناظر بر تغییر شرایط جرم‌زای محیطی و اجتماعی از طریق برنامه‌های ارتکاب جرم است؛ دو گونه‌ی اجتماعی و وضعی را شامل می‌شود؛ پیشگیری اجتماعی با ایجاد تغییرات و اصلاحات در فرد و جامعه به دنبال جلوگیری از جرم به صورت پایدار و همیشگی است و می‌کوشد تا اعضای جامعه را از طریق آموزش، تربیت، تشویق و تنبیه با نظام اجتماعی و فرهنگی آشنا و هم‌نوا کند.^{۱۸} اما پیشگیری وضعی به دنبال برهم زدن شرایط ماقبل ارتکاب جرم است. در حوزه مقابله با ویروس کووید ۱۹ مولفه‌های سیاست جنایی مشارکتی کنشی یا فعالانه می‌تواند مشتمل بر پیشگیری، خودمراقبتی و نظارت‌های مردمی، نقش‌آفرینی فعال سازمان‌های مردم‌نهاد و نهایتاً تأثیرگذاری رسانه‌ها و خبرگزاری‌های محلی در آگاه‌سازی و اقناع عمومی باشد که در ادامه مورد تبیین قرار می‌گیرند.

¹⁷ -Calais-Auloy(M-th.), La depenalization en droit penal des affaires(Dalloz,1988),215

¹⁸ - علی نجفی توانا و شهید شاطری پور اصفهانی، «پیشگیری اجتماعی از جرم در پرتو تحولات ناشی از جهانی شدن فرهنگ»، آموزه‌های حقوق کیفری ۴ (۱۳۹۱)، ۵۹.

۲-۱-۱- پیشگیری، خود مراقبتی و نظارت های مردمی

جامعه مدنی به ویژه مردم به عنوان یکی از ارکان ضروری سیاست جنایی مشارکتی، با همراهی و تشریک مساعی می توانند در برابر بحران کووید ۱۹ مقابله نمایند؛ زیرا ما ساکنان کره زمین بسیار به هم وابسته ایم و پاسخ به بحران جز از راه همبستگی جهانی ممکن نیست.^{۱۹} کووید ۱۹ پدیده ای همه گیر است که مواجهه با آن نیازمند مشارکت همگانی است. لذا، در سطح کنشی و پیشگیرنده جامعه مدنی باید حضوری فعال داشته باشد. در آموزه های اسلامی، جسم ابزار تکامل روح در زندگی دنیوی است؛ لذا حفظ و مراقبت از سلامت جسم اهمیت زیادی دارد.^{۲۰} در راستای مقابله با این بیماری مسری مردم وظیفه دارند با رعایت بهداشت فردی و عمومی در سطح اجتماع از ابتلای خود و دیگران به ویروس کووید ۱۹ جلوگیری نمایند. بهداشت به معنای فعالیت های پیشگیرانه جهت حفظ یا ارتقای سلامتی بشر است. در این خصوص بهداشت به دو قسم فردی و عمومی تقسیم می شود؛ منظور از بهداشت فردی فعالیت های خود مراقبتی اعم از انجام یا ترک در ارتباط با پاکیزگی بدن و اشیای شخصی جهت حفظ سلامتی انسان است. مراد از بهداشت عمومی نیز فعالیت های دگر مراقبتی پیشگیرانه اعم از انجام یا ترک در ارتباط با پاکیزگی اشیای عمومی جهت حفظ یا ارتقای تندرستی همه اعضای جامعه خواهد بود.^{۲۱} بهداشت فردی هم چون شستن دست ها با مواد ضدعفونی ایزاری پیشگیرانه در حوزه سلامت است که نقطه عطفی در سلامت جسمانی، روانی و اجتماعی به حساب می آید.^{۲۲} با توجه به تحقیقات صورت گرفته فعالیت های ورزشی منظم و سبک زندگی فعال با افزایش انرژی مصرفی و بهبود آمادگی جسمانی و روانی نیز باعث ارتقای سلامت و هم چنین کاهش امکان آلودگی ویروسی افراد می شود و در صورت ابتلا به کووید ۱۹ تأثیر بسزایی در فرآیند درمان و بازیابی ایمنی افراد خواهد داشت.^{۲۳} علاوه بر رعایت بهداشت فردی و ورزش که در بعد فردی زندگی حائز اهمیت است، پیشگیری های مردمی، خودمراقبتی و رعایت جمعی دستورات و تدابیر خنثی کننده در عرصه اجتماع و در ارتباط با دیگر هم نوعان نیز می تواند مهم قلمداد شود؛ به همین منظور جلوگیری از گسترش و سرایت

^{۱۹} - محمد علی حاجی ده آبادی، «از بحران کرونا تا بحران سیاست جنایی»، حقوق اسلامی ۶۴ (۱۳۹۹)، ۱۲۸.

^{۲۰} - سید حمزه حسینی حسینی و مرزبند، رحمت اله، «راهبردهای حفظ و ارتقای سلامت مبتنی بر آموزه های اسلامی در پاندمی کرونا»، دین و سلامت ۲ (۱۳۹۹)، ۸۵.

^{۲۱} - حاتمی، حسین و همکاران. کتاب جامع بهداشت عمومی. (تهران: دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، ۱۳۹۲). ۱۰. (نقل از اکبر محمودی، «عدم رعایت بهداشت در برابر بیماری های واگیردار (به ویژه کرونا) از نگاه فقه و حقوق»، حقوق اسلامی ۶۴ (۱۳۹۹)، ۲۰۰.)

^{۲۲} - همان.

^{۲۳} - سجاد احمدی زاد و مینو باسامی، «نقش ورزش در بهبود دستگاه ایمنی و آمادگی جسمانی در دوران پاندمی کرونا و دستورالعمل های ورزشی مرتبط»، فیزیولوژی ورزش و فعالیت بدنی دانشگاه شهید بهشتی ۱ (۱۳۹۹)، ۱۰.

بیماری واگیردار کووید ۱۹، غالباً با استفاده از تدابیر زود بازده پیشگیری وضعی، نظیر استفاده از ماسک در هنگام حضور در اجتماعات، رعایت فاصله گذاری ها در کلیه شئون اجتماعی، پرهیز از برگزاری مراسمات دسته جمعی بدون تمهید مقدمات، رعایت قرنطینه و خود نظارتی اشخاص، التزام شخصی مردم به واکسیناسیون عمومی در جهت گسترش ایمنی جامعه در برابر ویروس مزبور، محدودیت سفر ها و حمل و نقل و در مواردی کاهش فعالیت های اجتماعی خواهد بود که این خودمراقبتی و نظارت مردمی، با نگاه پیشگیرانه می تواند بسیار موثر و قابل اعتنا باشد. جالب اینجاست که قانون گذار در بخشنامه برخورد با احتکار کنندگان لوازم پیشگیرانه در دوران شیوع کرونا ابلاغی سال ۱۳۹۹، هر گونه احتکار عمده و عدم عرضه مواد شوینده، ماسک و سایر اقلام موثر در پیشگیری و درمان ویروس را جرم انگاری نموده است^{۲۴} که این نشان از حمایت سیاست جنایی دولتی از خودمراقبتی مردمی در عرصه سیاست جنایی مشارکتی دارد؛ چرا که کمبود اقلام بهداشتی و عدم عرضه صحیح آن به مصرف کنندگان و اختلال در روند توزیع، می تواند شهروندان یک جامعه را که مصمم به رعایت دستورالعمل های بهداشتی و مراقبت فردی در دوران شیوع ویروس هستند، دچار مشکل ساخته و حتی اراده آنان را در سهیم بودن در سلامت عمومی جامعه مخدوش نماید. لذا وضع قوانین و مقررات پشتیبان که زمینه اثرگذاری و کنشگری فعال شهروندان جامعه را دوچندان می کند، ضرورت می یابد؛ به دیگر سخن، سیاست گذاری تقنینی، قضایی و اجرایی مناسب و کارآمد در جهت تامین ضرورت ها و پیش نیازهای مشارکت شهروندان و رفع موانع و کاستی های ممکن، تسهیل گر و تقویت کننده اراده عمومی در قبال سرنوشت جامعه و ایمنی عمومی خواهد بود.

۲-۱-۲- نقش آفرینی فعال سازمان های مردم نهاد در حوزه بهداشت و سلامت عمومی

در کنار رفتارها و عملکرد مردمی، سازمان های مردم نهاد (سمن ها) نیز می توانند به عنوان یک گروه اجتماعی و برخوردار از هویت جمعی، سازمانی و غیردولتی و البته متمایز از بخش خصوصی با جهت گیری غیر انتفاعی و غالباً عاری از اهداف کسبی (که براساس زمینه فعالیت در طیف گسترده ای از حوزه های مختلف اجتماعی، فرهنگی، خانواده و ... فعال می باشند) مسلماً در حوزه سیاست جنایی مشارکتی از نوع کنشی از مهم ترین و تأثیر گذارترین کنشگران و مجریان راهبردهای این نوع از سیاست جنایی به شمار روند.^{۲۵} کمک های اجتماعی هم چون توزیع رایگان ماسک، مواد ضد عفونی کننده بین افراد جامعه به خصوص

^{۲۴}- ولی الله صادقی، پیشین، ۵۵.

^{۲۵}- عباس قجاوند و قدرت اله خسروشاهی، « نقد و بررسی سیاست جنایی مشارکتی ایران در رویارویی با مجرمین حرفه ای»، فصلنامه علمی تحقیقات حقوقی آزاد ۵۰ (۱۳۹۹)، ۲۶۴.

چرا نشان این مسأله است؟
استدلال می خواهد وگرنه کلام ناتمام می ماند.

گروه های آسیب پذیری مانند سالمندان، افراد دارای بیماری زمینه‌ای و اقشار کم درآمد، فرهنگ سازی با تشویق و دعوت مردم از طریق پوشش های مختلف به استفاده از ماسک و واکسیناسیون عمومی و همکاری با نهادها و پایگاه هایی چون مساجد و جمعیت هلال احمر برای حمایت از اقشار آسیب پذیر و توزیع بسته های معیشتی می تواند از اقدامات راهبردی سازمان های مردم نهاد به شمار آید. علاوه بر آن، به جهت آن که این تشکل ها با ساختار قانون مند و مستقل در حوزه سلامت و بهداشت عمومی فعالیت داشته و به مثابه پلی میان مردم و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می باشند، در جهت اجرای مصوبات و سیاست های وزارت خانه مزبور در کنترل و انهدام ویروس کووید ۱۹ نیز می توانند به مشارکت لازم در این خصوص بیشتر کمک نمایند؛ از جمله مهم ترین این اقدامات می تواند اجرای طرح غربالگری باشد که متضمن شناسایی وضعیت افرادی است که ممکن است هیچ نشانه‌ای از بیماری نداشته باشند؛ برخی از افراد ممکن است مبتلا به ویروس کووید ۱۹ باشند اما سالم به نظر رسیده یا صرفاً نشانه‌های خفیفی از خود بروز دهند. شناسایی افراد آلوده مهم است تا بتوانند از دیگران فاصله گرفته و به دنبال مراقبت‌های مناسب از خود باشند. غربالگری کووید ۱۹ می‌تواند شامل بررسی دمای بدن یا سوالاتی از وضعیت عمومی افراد در هنگام سفرهای بین‌المللی یا تماس با موارد مبتلا به این بیماری یا تست‌های سریع باشد. غربالگری می‌تواند از طریق تلفن، آنلاین یا حضوری، در خانه، کلینیک، محل کار، فرودگاه‌ها یا مدارس انجام شود^{۲۶} که این سازمان های مردمی با تمرکز فعالیت خود در این عرصه و حضوری فعال در این مسیر، می‌توانند موثر باشند.

۲-۱-۲- تاثیرگذاری رسانه ها و خبرگزاری های محلی در آگاه سازی و اقناع عمومی

امروزه بخش عمده‌ای از فعالیت های فرهنگی از طریق رسانه های گروهی صورت می پذیرد و البته نقش آن در امر پیشگیری از جرم نیز مورد تصریح جرم شناسان و حقوق دانان قرار گرفته است.^{۲۷} به طور قطع، در عصر حاضر رسانه های دیجیتال و فناوری ارتباطات نقش مهمی در پرداختن به عمده مسائل بهداشت عمومی و توسعه دارند؛ چنان که قدرت جهانی رسانه های دیجیتالی در تحول بخش های مختلف جامعه به ویژه ارائه خدمات بهداشت عمومی به رسمیت شناخته شده است. همچنین،

²⁶ - Viswanathan M, Kahwati L, Jahn B, Giger K, Dobrescu AI, Hill C, Klerings I, Meixner J, Persad E, Teufer B, Gartlehner G. "Universal screening for SARS-CoV-2 infection", a rapid review. Cochrane Database of Systematic Reviews, (2020),1.

^{۲۷} - جمال بیگی، بابک پورقهرمانی و یوسف لیلان دوست، « سیاست جنایی پیشگیرانه ناظر بر جرایم منافی عفت در ایران»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم ۲۸ (۱۳۹۲)، ۲۰.

رسانه های اجتماعی^{۲۸}، انقلابی را در نحوه افشای نگرانی های مربوط به سلامت شخصی افراد و بیان عقاید در مورد موضوعات بحث برانگیز بهداشت عمومی ایجاد کرده و به یک بستر مهم برای مباحث مربوط به علم و سلامت بدون زمان و مکان تبدیل شده‌اند.^{۲۹} در سال های اخیر، رسانه های اجتماعی هم چون یک منبع اطلاعاتی مهم و قابل اعتنا در ارتباط با ریسک و بحران، به ویژه در هنگام شیوع بیماری های عفونی عمل نموده اند. کسب و تبادل اطلاعات از طریق رسانه های اجتماعی در هنگام شیوع بیماری عفونی می تواند ارتباطات مربوط به این بیماری را پیچیده کند، زیرا احساسات می توانند نقش مهمی در شکل گیری ادراک خطر عمومی یا رفتارهای بعدی داشته باشد.^{۳۰} لذا، در جهت دهی رفتارهای مردم و تغییر نگرش آنان، این رسانه است که می تواند با نمایش صحیح واقعیت و عواقب جدی نگرش بحران کووید ۱۹ در سلامت و امنیت اجتماع مؤثر باشد. در این راستا می توان به بازنمایی رسانه ای جرم به عنوان یکی از موضوعات کلیدی جرم شناسی فرهنگی اشاره داشت که کارایی محسوسی در موضوع حاضر دارد. باز نمایی رسانه ای از طریق بیش نمایی حلقه مفقوده رسانه در کنترل ابتلا و پیشگیری در کووید ۱۹ به شمار می آید. در فرآیند بیش نمایی، گاهاً برخی رفتارهای اجتماعی که کم اهمیت و کوچک جلوه می کند، با پردازش گسترده رسانه ای، بزرگ و فاجعه آمیز قلمداد می گردند. در واقع یک رفتار خرد اجتماعی، با فعالیت رسانه ها و مطبوعات، امری مخرب و ضد اجتماعی تلقی شده که نظم عمومی جامعه و حیات بشر را مختل می سازد؛ به عنوان نمونه ارتکاب جرمی کوچک در یک شهر و یا روستا، می تواند در پی گسترش و پردازش رسانه ای، بزرگ نمایی شده و به سراسر کشور منتشر و هراس اخلاقی ایجاد نماید. در مقوله جرم شناسی فرهنگی که نقش ساختارهای فرهنگی، سیاسی و به ویژه رسانه های جمعی در وقوع جرم را مورد مطالعه قرار می دهد؛^{۳۱} بیان می گردد که رفتارهای مجرمانه ریشه در تفکرات، نگرش ها، اعتقادات قومی، مذهبی، نژادی و معرفتی آنان دارد و بهترین راه مقابله، اصلاح این عقاید و آداب و رسوم فرهنگی و اعتقادی است.^{۳۲} رسانه های جمعی بایستی در بحبوحه پاندمی کووید ۱۹ که مردم با موجی از اخبار و اطلاعات ضد و نقیض و تأثیر گذار مواجه هستند، طی برنامه های متعدد از آخرین یافته ها در کنار بیان آمار واقعی مربوط به بیماری اطلاع رسانی نمایند^{۳۳} و با بزرگ جلوه دادن عواقب و خطرات

²⁸ - SM (social media)

^{۲۹} - علی راشدی و زهره موسوی کاشی، «بررسی تأثیر رسانه های سازمانی و اجتماعی بر پیشگیری از کرونا با میانجیگری ادراک ریسک فردی و نقش تعدیلگر جنسیت»، جستار های سیاسی معاصر ۴ (۱۳۹۹)، ۱۹۴ و ۱۹۵.

^{۳۰} - همان، ۲۱۶.

³¹ - Jeff Ferrel, Cultural criminology (Arizona USA, Flagstaff, 1999), 396.

^{۳۲} - اسمعیل رحیمی نژاد، رویکردهای نوین در جرم شناسی انتقادی و سیاست جنایی (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۸)، ۱۲۰-۱۱۸.

^{۳۳} - محمود عباسی، محمدرضا فلاح و میثم کلهرنیا گلکار، «پاندمی کرونا؛ از ملاحظات حقوق بشری تا الزامات شهروندی»، فصلنامه حقوق پزشکی ۵۵ (۱۳۹۹)، ۱۳.

ویروس و قدرت شیوع و سرایت آن، در متنبه ساختن مردم اثر گذارند. علاوه بر آن، از آنجا که جامعه مدنی صاحب قوه تعقل و اختیار است و در عموم موارد با اندیشه و آزادانه دست به انتخاب می زند، لازم است رسانه با بهره گیری از کارشناسان، محققان و صاحب نظران در دو حوزه اطلاعات پزشکی مرتبط با بیماری واگیردار کووید ۱۹ و موضوعات فقهی و حقوقی آن به امور ذیل اهتمام ورزد؛ اولاً، در خصوص واقعیت های پزشکی و طرق پیشگیری و درمان بیماری به ارائه اطلاعات صحیح، آگاه سازی و راهنمایی مؤثر اعضای جامعه پردازند و در این مسیر ضمن بهره وری از پژوهش های علم پزشکی به طب سنتی نیز توجه گردیده و موافقین و مخالفین آن در یک مناظره رسانه ای راهکار ها و نتایج علمی و تجربی خود را بیان نموده و مردم را در مقابله با کووید ۱۹ و در امان ماندن از این بیماری جانفرسا و مهلک هدایت نمایند. ثانیاً، در رابطه با مسئولیت مدنی و کیفری ناقضین کووید ۱۹ با حضور حقوقدانان و فقها به آگاه سازی مردمی اقدام نمایند تا آثار حقوقی عادی انگاری و گسترش ویروس و مبتلانمودن دیگران برای آنان تفهیم گردد و این طریق به پیشگیری از ابتلا و ارتکاب جرائم مرتبط منجر گردد.

۲-۲- مولفه های سیاست جنایی مشارکتی واکنشی

سیاست جنایی مشارکتی در صورتی که پس از وقوع جرم مورد توجه باشد و با هدف دخیل نمودن مردم و جامعه مدنی در پاسخ دهی به رفتار مجرمانه سوق یابد، واکنشی قلمداد می شود. هر چند از این گونه سیاست جنایی به منفعل یا پسینی نیز تعبیر می شود. اما کارآمدی و نقش مثبت جوامع مردمی را نباید نادیده گرفت و یقیناً آثار مطلوبی در مواجهه با پدیده مجرمانه از رهگذر حضور و مداخله مردمی آشکار می گردد. در ادامه به بررسی مولفه های این نوع از سیاست جنایی مشارکتی در عرصه مقابله با ویروس کووید ۱۹ پرداخته می شود. این مولفه ها در عرض یکدیگر بوده و تقدم و تاخری بین آن ها نخواهد بود.

۲-۲-۱- طرد اجتماعی مردمی و امر به معروف و نهی از منکر جمعی در مواجهه با ناقضان

دستورالعمل های بهداشتی

امروزه عادی انگاری و عدم مسئولیت پذیری جمعی در مقابله با ویروس کووید ۱۹ آسیب بزرگی به جوامع متکثر زده است. در شهرها و اماکن عمومی شاهد نقض فاحش دستورالعمل های بهداشتی، عدم استفاده از ماسک و عدم رعایت فاصله گذاری هستیم و این با بی توجهی مردم و اهمیت ندادن به این مسئله دوچندان گردیده است. از دیدگاه جرم شناسی نظریه برچسب زنی را می توان در این خصوص حائز اهمیت دانست. نظریه برچسب زنی یا انگ مجرمانه از جمله نظریات تعاملی به شمار می رود.

ادمینگ لی مرت^{۳۴} مبدع این نظریه معتقد است که عده‌ای از مرتکب این جرم به لحاظ برخورد نهادهای مسئول اداره و مبارزه علیه جرم، پس از تحمل مجازات، دوباره به دنیای جرم و دستگاه دولت کیفری باز می‌گردند. برخوردهای اعمال کنترل اجتماعی موجب می‌شود که انحراف با جرم نزد این افراد نقش بندد و تبدیل به رفتار ثابت آنان شود.^{۳۵} به عقیده جرم شناسان، «جامعه در فرایند محاکمه و محکومیت که به منزله مراسم فروداشت جایگاه^{۳۶} است، به مردم برچسب مجرمیت می‌زند و همین برچسب‌زنی احتمال توسعه یک خودانگاره و هویت مجرمانه از سوی اشخاص را افزایش می‌دهد و بدین ترتیب فرآیند برچسب‌زنی موجب می‌شود که فرد از جامعه طرد شده و با افراد دیگری که برچسب مجرمیت خورده‌اند، معاشرت نماید.»^{۳۷} برچسب‌زنی از نگاه جرم شناسان مذموم و علتی مهم در تکرار پدیده مجرمانه است اما به عقیده نگارندگان در عرصه سیاست جنایی مشارکتی واکنشی، نه تنها مذموم نبوده، بلکه به کنترل نرخ انحراف و بزهکاری در مقابله با ویروس کووید ۱۹ نیز انجامیده و حتی به متنبه نمودن افراد خاطی نیز منجر می‌شود. در حقیقت این برچسب‌زنی با نگاهی مصلحانه و حمایتی صورت می‌گیرد و به مبانی امر به معروف جمعی نزدیک می‌شود. «امر معروف و نهی از منکر در هر مرتبه بیانگر حساسیت اجتماع در مقابل اعمال زشت و ناهنجار است. این حساسیت وقتی به شکل موثری ظاهر گردد، راه را بر رواج ناهنجاری‌ها در جامعه می‌بندد. به عکس وقتی جامعه‌ای در مقابل ناهنجاری‌ها، هیچ‌گونه مخالفتی نشان ندهد یا سیاست‌ها و مخالفت‌ها بسیار ضعیف باشد زمینه ترویج و تثبیت ناهنجاری‌ها فراهم می‌گردد و در اینجا است که چه بسا ناهنجاری‌ها شکل هنجار به خود می‌گیرد و منکرات در پوشش معروف ظاهر می‌شود.»^{۳۸} امر به معروف و نهی از منکر جمعی همان کنترل و نظارت‌پذیری اجتماعی است که در مواردی لاجرم نیازمند برچسب‌زنی نیز خواهد بود. در موضوع مقابله با ویروس کووید ۱۹ می‌توان این چنین تعبیر داشت که یکایک اعضای جامعه وقتی با فردی روبرو شوند که از اصول ایمنی و بهداشتی فاصله گرفته و در این زمینه کوتاهی می‌کند، با برچسب‌زنی به وی و در مواردی طرد اجتماعی مبتنی بر مراتب امر به معروف و نهی از منکر، به او می‌فهمانند که رفتاری مخاطره‌آمیز و اشتباه داشته و تا آن را ترک نکند، این وضعیت ادامه دارد. اتفاقاً این گونه برخوردهای مردمی تنها اثر معکوس ندارد، بلکه در

³⁴ -Adming Lee Mert

^{۳۵} -علی حسین نجفی ابرنآبادی، «تقریرات درس جرم شناسی (نظریه های جرم شناسی)»، تهیه و تنظیم فاطمه قناده، گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، ۱۳۷۴، ۲۰۰

³⁶ -Self as a social construction

^{۳۷} - اسمعیل رحیمی نژاد، پیشین، ۲۰.

^{۳۸} - محمدعلی حاجی ده آبادی، «امر به معروف و نهی از منکر و سیاست جنایی»، فصلنامه فقه و حقوق (۱۳۸۳)، ۹۹.

درونی سازی هنجارها و ارزش‌های سلامت عمومی نیز مفید و موثر است. این نوع نگاه حکایت از مسئولیت پذیری شهروندان یک جامعه دارد. «مسئولیت پذیری شهروندان، هم چون شاهرگی حیاتی، ضامن بقا و ارتقای حقوق شهروندی و بالمآل تامین سعادت فردی و اجتماعی است. در حقیقت، غایت شهروندی تعامل و هم افزایی در بستر جامعه در اقلیمی با پیوندهای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی متنوع است که در آن شهروندان علاوه بر انقیاد شخصی با کنشی مستمر و معنادار در تقابل با یکدیگر، هم گرایی اجتماعی را موجب می شوند.^{۳۹} به عنوان نمونه فرض کنید شخصی در صف نانوايي بدون ماسک حاضر شده است. سیاست جنایی مشارکتی واکش مدار در این خصوص اینگونه نقش آفرینی می کند که هم نانوا و هم افراد دیگر حاضر در صف انتظار به او برچسب خطاکار زده و به گونه ای با رعایت مراتب امر به معروف، وی را متنبه ساخته و حتی در مواردی از ارائه خدمات و کالا به او امتناع کنند. این رفتارها موجب می شود تا حداقل فرد خاطی در عرصه اجتماع خود را مقید به رعایت دستورالعمل ها بدانند. لذا برچسب زنی و امر به معروف جمعی و حتی طرد اجتماعی می تواند اقدامی کارساز در عرصه مقابله با گسترش ویروس کووید ۱۹ به شمار رود.

۲-۲-۲- نقش آفرینی فعال مردم در کشف و اعلام موارد نقض دستورالعمل‌های بهداشتی به مراجع قضایی و بهداشتی (تعقیب اجتماعی)

در مقابله موثر با گسترش ویروس مخاطره‌آمیز کووید ۱۹ یکی از بهترین و کارآمدترین ابزارهای سیاست جنایی مشارکتی نقش آفرینی فعال مردم در کشف موارد نقض دستورالعمل‌های بهداشتی و اعلام و اخبار آن به مراجع صالح به شمار می آید. در واقع اگر مردم نسبت به سرنوشت اجتماعی یکدیگر اهمیت قائل شده و احساس مسئولیت اجتماعی کنند، جامعه به یک پیوستگی و انسجام رسیده و جرایم و تخلفات نیز به تبع صعب الوقوع می شوند. در این خصوص می توان به رویکرد تعقیب اجتماعی که در برخی کشورها از جمله آمریکا مورد توجه قرار گرفته است، اشاره داشت. رویکرد تعقیب اجتماعی به امر تعقیب، ویژگی اجتماعی می دهد و بر اساس آن مقام های تعقیب، ضمن تماس فزاینده با مردم محل و همسایگان به شناسایی مسائل و موضوعات جرم زا و قابل تعقیب می پردازند و به آن ها در خصوص تشخیص و پیشگیری از جرم راهنمایی و آموزش می دهند. تعقیب اجتماعی به سمت یک راهبرد تعقیب جهت یابی شده حرکت می کند که در آن تمرکز تعقیب به سوی کیفیت زندگی

^{۳۹}-محمود عباسی، محمدرضا فلاح و میثم کلهرنیا گلکار، پیشین، ۲۰-۱۹.

اجتماعی می چرخد.^{۴۰} در این رویکرد مردم و جوامع مدنی همچون سندیکاها، سازمان‌های مردم‌نهاد و سایر فعالان اجتماعی می‌توانند مفید واقع شوند و با احساس مسئولیت جمعی به اعلام سریع و دقیق موارد تخلف از مقررات بهداشتی به مراجع مسئول بپردازند. ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری اصلاحی سال ۱۳۹۴ نیز در این زمینه مقرر می‌دارد: «سازمان‌های مردم‌نهادی که اساسنامه آن‌ها درباره حمایت از اطفال و نوجوانان، زنان، اشخاص بیمار و دارای ناتوانی جسمی یا ذهنی، محیط زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی، بهداشت عمومی و حمایت از حقوق شهروندی است، می‌توانند نسبت به جرایم ارتكابی در زمینه‌های فوق اعلام جرم کنند و در تمام مراحل دادرسی شرکت کنند.» متأسفانه در دوران همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ آنچنان که باید مردم جامعه نسبت به سلامت و بهداشت عمومی احساس مسئولیت ننموده و از تعقیب اجتماعی و اعلام موارد تخلف در جهت بهبود ایمنی جامعه چشم‌پوشی می‌کنند. هر اندازه این احساس تعهد اجتماعی در افراد فعال‌تر شده و با مشاهده هرگونه نقض دستورالعمل‌های بهداشتی بلافاصله مراتب را گزارش و به کشف سریعتر جرم و تخلف کمک نمایند، از میزان نقض مقررات بهداشتی کاسته شده و مردم در هنگام حضور در جامعه بیشتر به رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی اهتمام می‌ورزند.

۲-۲-۳- تعبیه بازداشت شهروندی در هنگام مواجهه مشهود با عدم رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی

در حال حاضر تنها مستند قانونی مداخله مردم در فرایند وقوع جرم در تبصره یک ماده ۴۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲ به چشم می‌خورد که به تمام شهروندان اجازه می‌دهد در صورت مواجهه با جرایم مشهود موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده (۳۰۲) این قانون و عدم حضور ضابطان دادگستری، اقدامات لازم برای جلوگیری از فرار مرتکب و حفظ صحنه جرم را به عمل آورند. در حقیقت در این موارد شهروندان در حکم ضابطان دادگستری به شمار می‌روند که اختیارات لازم جهت دستگیری و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم را دارند. در کنار این رویکرد قانون آیین دادرسی کیفری در نظام حقوقی ایران، رویکردی با عنوان بازداشت شهروندی در نظام حقوقی فرانسه به چشم می‌خورد؛ به طوری که در ماده ۷۳ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه پیش‌بینی گردیده است که در جرایم مشهود، هر شخصی علاوه بر بزه دیده، می‌تواند مرتکب جرم را دستگیر و به نزدیک‌ترین مقرر پلیس هدایت نماید و وی را به مامورین قضایی تحویل دهد.^{۴۱} این رویکرد به کشورهای دیگری

⁴⁰ - Annie E. Casey Foundation. Community safety and justice. part of a series Technical assistance (Resource center of the Annie E. Casey Foundation, 2003), 25.

⁴¹ - ژان لارگیه، آیین دادرسی کیفری (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۸)، ۹۶.

چون آمریکا نیز تسری یافته است. رویکرد بازگشت شهروندی مبتنی بر تسهیل در فرآیند رسیدگی و مقابله موثر با پدیده مجرمانه است و نمودی بارز از سیاست جنایی مشارکتی و جامعه مدار محسوب می شود. در عرصه مبارزه با بیماری‌های واگیردار به خصوص کووید ۱۹ نیز این رویکرد می‌تواند مفید واقع شود. در حقیقت امروزه یکایک شهروندان جامعه اگر خود را مسئول، متعهد و پایبند به قرارداد اجتماعی بدانند و نسبت به سرانجام و سرنوشت خود و جامعه اطراف حساسیت نشان دهند لازم است در مواجهه مشهود با هرگونه تهدید علیه بهداشت عمومی و نقض فاحش دستورالعمل‌های بهداشتی که گاه‌ا‌گاه به انتقال ویروس و فوت برخی اشخاص می‌انجامد، واکنش فعالانه نشان داده و با بازداشت افراد خاطی و معرفی آنان به مراجع قضایی و انتظامی نسبت به وقوع این گونه جرایم و تخلفات واکنش نشان دهند. هرچند امروز بنا به نص صریح تبصره یک ماده ۴۵ قانون آیین دادرسی کیفری صرفاً موارد چهارگانه ماده ۳۰۲ این قانون مشمول مداخله شهروندان می‌شود و بازداشت شهروندی در موارد نقض دستورالعمل‌های بهداشتی توجیه قانونی ندارد اما پیشنهاد می‌شود با توجه به مخاطره آمیز بودن ویروس‌های واگیردار به خصوص کووید ۱۹ و بعضاً کشنده بودن آن در برخی مواقع، قانون‌گذار گستره شمول تبصره یک ماده ۴۵ را به این موارد نیز تسری بخشیده و با تعیین چارچوب‌های قانونی و اصول لازم، مداخله شهروندان را به رسمیت شناسد. البته همان گونه که گفته شد چارچوب و ضوابط لازم می‌بایست در این خصوص تعریف گردد تا به سوء استفاده از قدرت و یا تهدید آزادی‌های عمومی افراد در جامعه منجر نشود.

۲-۲-۴- حضور هیئت منصفه در جریان رسیدگی به پرونده‌های جرایم مرتبط با ویروس کووید ۱۹

هیئت منصفه گروهی از افراد جامعه به شمار می‌آیند که در رسیدگی به پاره‌ای از جرایم تحت شرایط خاصی با قضات دادگاه‌های کیفری همکاری می‌کنند.^{۴۲} این گروه از اشخاص نمایندگان عموم جامعه محسوب می‌شوند که به موجب قانون حق اظهارنظر در خصوص جرم ارتكابی و مجازات مرتکب را دارند. «فلسفه وجودی هیئت منصفه در دادرسی‌های کیفری، دخالت دادن افکار عمومی در ارزیابی لطمه وارد شده به نظم جامعه و تعیین واکنش متناسب در برابر آن است. در واقع، هدف این است که با حضور و مداخله افراد عادی جامعه در دادرسی و رای، قوانین خشک جزایی در موارد لزوم انعطاف پذیر شده و قضاوت

^{۴۲} - محمود آخوندی، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم (تهران: سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۸)، ۱۹۲.

جامعه در مورد عمل مرتکب و درجه تقصیر او به طور محسوسی در رسیدگی های کیفری تجلی یابد.^{۴۳} قانون گذار اساسی نیز در اصل یکصد و شصت و هشتم به رسیدگی جرایم سیاسی و مطبوعاتی با حضور هیئت منصفه اشاره نموده است که در ماده ۳۵ قانون آیین دادرسی کیفری نیز انعکاس یافته است. همان گونه که گفته شد، موارد حضور هیئت منصفه در جرایم سیاسی و مطبوعاتی خلاصه می گردد. اما در خصوص جرایمی که بهداشت و سلامت عمومی مردم را به خطر می اندازد، به گسترش ویروس مرگبار کمک می کند و در خصوص اشخاص آسیب پذیر ممکن است نتایج ناگواری به دنبال آورد، لازم است افکار عمومی جامعه نیز در رسیدگی به پرونده ناقضان دستورالعمل های بهداشتی و مرتکبان عمد، شبه عمد یا خطای محض قتل یا نقص عضو یا منفعت در ویروس کووید ۱۹ دخیل شوند تا در خصوص رفتارهای ارتكابی مخاطره آمیز مرتکبان، قضاوت نمایند. در حقیقت سیاست جنایی مشارکتی واکنشی، حضور جوامع مدنی و مردم محور را در رسیدگی های کیفری به خوبی توجیه نموده و آثار مثبت آن را مورد توجه قرار می دهد. هنگامی که نمایندگان افکار عمومی جامعه در روند رسیدگی به پرونده ناقضان بهداشت و سلامت عمومی جامعه حضور داشته و تصمیم گیری کنند، قدرت پذیرش عمومی رای صادره به مراتب بالاتر رفته و علاوه بر مجرم، سایر اعضای جامعه نیز متنبه و متوجه رفتار خویش در رعایت دستورالعمل ها می گردند. در حقیقت پشتوانه مردمی در آرای صادره به خصوص در مواردی که آثار عمومی آن پررنگ جلوه می کند، به مقبولیت و درونی سازی توصیه ها، دستورات بهداشتی و نکات ایمنی می افزاید و مردم در خصوص هم نوعان خود که با سلامت آنان بازی نموده و جان اشخاص آسیب پذیر را تهدید کرده اند، به قضاوت عمومی می پردازند.

۲-۲-۵- ایجاد محاکم اختصاصی مردمی برای رسیدگی و تعیین تکلیف پرونده های مرتبط با انتقال

ویروس کووید ۱۹

به عقیده روکسین^{۴۴} یکی از نظریه پردازان کیفری، حقوق کیفری تنها وسیله مناسب برای حمایت از ارزش ها و منافع موجه نیست؛ حقوق کیفری تنها زمانی به کار گرفته می شود که دیگر راه ها مانند اقامه دعوی مدنی، راه حل های اداری و ضمانت اجراهای غیر کیفری کارایی نداشته باشد. از همین رو مجازات، «آخرین راه حل سیاست اجتماعی» نامیده می شود، کارکرد مجازات صرفاً حمایت فرعی و جانبی و نه حمایت گسترده و همه جانبه از منافع، مصالح و ارزش هاست.^{۴۵} در همین خصوص

^{۴۳} علی خالقی، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵)، ۸۹-۸۸

^{۴۴} Roxin - 44

^{۴۵} رحیم نوبهار، «اصل کاربرد کمیته حقوق کیفری»، آموزه های حقوق کیفری (۱۳۹۰)، ۹۴.

برای کاهش استفاده از نظام کیفری سنتی، استمداد از ظرفیت های جامعه در فیصله دادن به اختلافات کیفری امری مهم جلوه می کند تا نهادهای جامعه در مواردی متکفل رسیدگی و رفع اختلافات و جرایم باشند.^{۴۶} نقض دستورالعمل های بهداشتی که می تواند به گسترش و همه گیری کووید ۱۹ بینجامد، رفتاری است که از سوی مردمان یک جامعه امکان ارتکاب دارد و در حقیقت جزء ساده ترین رفتارها و عملکردهای شهروندان محسوب می شود که گاهاً آثار تلخی چون مرگ هم وطنان را نیز ممکن است به دنبال آورد. در همین راستا اصل حداقل بودن حقوق کیفری و اقتضات سیاست جنایی مشارکتی مستلزم این است که رفتارهای این چینی با واکنش و مداخله مردمی پاسخ داده شده و تعیین تکلیف کردند. چرا نمی توان از این ظرفیت گسترده مردمی و نهادهای جامعه برای رسیدگی و تعیین تکلیف این پرونده ها بهره گرفت؟ مگر نه این است که عضویت از یک جامعه با رفتار مخرب خویش سلامت جامعه و هم وطنان را به خطر می اندازد، لذا اگر از اعضای همان جامعه به جای نهادهای رسمی کیفری، برای محاکمه، رسیدگی و تعیین تکلیف پرونده آنان استمداد شود، به مراتب همبستگی اجتماعی، درونی شدن ارزش هایی چون بهداشت و سلامت و حق حیات شهروندان گسترش یافته و قضاوت عمومی جامعه موجب می شود نظارت پذیری، خود مراقبتی و رعایت رفتارها و عملکردها به حداکثر ممکن برسد. از طرف دیگر حجم زیادی از پرونده ها در پرتو رویکرد قضا زدایی از دستگاه عدالت کیفری خارج شده و صرفاً مواردی چون قتل عمد در اثر ویروس کووید ۱۹ در صلاحیت مراجع قضایی باقی می ماند.

نتیجه گیری

شیوع و همه گیری ناگهانی ویروس کووید ۱۹ در اواخر سال ۱۳۹۸ در سراسر جهان به خصوص در کشور ایران، همه دولت ها و ملت ها را به تکاپو واداشت تا با اقدامات علمی، پزشکی، مراقبتی و امنیتی از خطرات و آسیب های این ویروس ناشناخته در امان باشند. اما سرعت انتشار و سرایت پذیری آن دور از انتظار بود و در کوتاه زمانی همه مرزها را درنوردید. تجربه چند ساله مواجهه با این ویروس تکامل یافته نشان می دهد برای مقابله موثر لازم است با علت شناسی صحیح به کاهش زنجیره انتقال پرداخت. در این زنجیره انتقال، نقش اصلی را مردم یک جامعه ایفا می کنند؛ در حقیقت اگر دولت ها بیشترین تدابیر امنیتی و حفاظتی را نیز ایجاد نمایند و قرنطینه نیز به شدت اعمال گردد اما مردم همگام با تصمیمات دولت عمل ننموده و اهمتامی به رعایت دستورالعمل های بهداشتی نداشته باشند، اثرگذاری تصمیمات مقطعی بوده و کارآمد نخواهد بود. شهروندان یک جامعه در موارد

^{۴۶} - شیعه علی، علی، زارع، وحید و زارع، مجتبی، پیشین، ۲۹۹.

به طور مشخص، به پرسش: **Comment [r3]:** اصلی مقاله (سوال اصلی در پژوهش حاضر آن است که آیا بهره گیری از ظرفیت سیاست جنایی مشارکتی در موضوع کنترل و مقابله با ویروس کووید ۱۹ می تواند موثر بوده و یاری گر سیاست جنایی دولتی با ابزار های مختلف آن باشد؟) در کجا پاسخ داده شده؟

تخطی از دستورالعمل‌ها و نکات ایمنی و بهداشتی، نه تنها سلامت خود را به خطر می‌اندازد بلکه اقدام آن‌ها مصداق بارز ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب سال ۱۳۷۵ (تهدید علیه بهداشت عمومی) و حسب مورد قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب سال ۱۳۲۰ نیز محسوب شده و حتی می‌تواند نوعی جنایت عمد، شبه عمد یا خطای محض نیز تلقی گردد (در صورتی که منجر به فوت، نقص عضو و یا منفعت اشخاص شود). علاوه بر آن اهمیت توجه به مسئولیت کیفری انتقال دهنندگان بیماری‌های واگیردار مورد توجه قانون‌گذار در قوانینی هم چون قانون حمایت خانواده، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی و قانون مجازات نیروهای مسلح نیز بوده است. در نتیجه اقدامات هنجارشکنانه شهروندان در عدم رعایت دستورات بهداشتی هنگام حضور در جامعه مسئولیت کیفری آنان را به دنبال داشته و مشمول عناوین مجرمانه می‌گردد.

اتخاذ راهکارها و روش‌های موثر و کارآمد در عصر گسترش ناگهانی بیماری‌های واگیردار به خصوص کووید ۱۹ امری است که در صدر اولویت سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری قرار دارد. در این خصوص مولفه‌های سیاست‌جنایی مشارکتی (جامعوی) مبتنی بر اقتضانات بومی و فرهنگی کشور و بر مبنای مسئولیت اجتماعی و تعهد جمعی، تاثیرگذاری شگرفی داشته و کارآمدی قابل قبولی در مسئله کنترل، مقابله و حتی از بین بردن زنجیره انتقال ویروس ایفا می‌نماید. در واقع در صورت ناکافی بودن تدابیر سیاست جنایی دولتی در مقابله با انتقال کووید ۱۹ در یک جامعه، این شهروندان و جوامع مدنی هستند که می‌توانند موثر باشند و در قالب رهیافت‌های سیاست جنایی مشارکتی عمل نموده و به مقابله با انتقال این ویروس‌کشنده بپردازند. مولفه‌های سیاست جنایی مشارکتی خود می‌تواند کنشی یا پیشگیرانه (فعال) و واکنشی (منفعل) باشد. مولفه‌های سیاست جنایی مشارکتی کنشی می‌تواند پیشگیری، خودمراقبتی و نظارت‌های مردمی، نقش‌آفرینی فعال سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه بهداشت و سلامت عمومی و نهایتاً تاثیرگذاری رسانه‌ها و خبرگزاری‌های محلی در آگاه‌سازی و اقناع عمومی باشد. از طرف دیگر سیاست جنایی مشارکتی واکنشی یا منفعل نیز می‌تواند تاثیرگذاری مطلوبی پس از وقوع جرم به دنبال آورد؛ طرد اجتماعی مردمی و امر به معروف و نهی از منکر جمعی در مواجهه با ناقضان دستورالعمل‌های بهداشتی، نقش‌آفرینی فعال مردم در کشف و اعلام موارد نقض دستورالعمل‌های بهداشتی به مراجع صالح (تعقیب اجتماعی)، تعبیه بازداشت شهروندی در هنگام مواجهه مشهود با عدم رعایت دستورالعمل‌ها، حضور هیئت منصفه در جریان رسیدگی به پرونده‌های جرایم مرتبط با ویروس کووید ۱۹ و نهایتاً ایجاد محاکم اختصاصی مردمی برای رسیدگی و تعیین تکلیف پرونده‌های مرتبط با ویروس کووید ۱۹ می‌تواند از مهم‌ترین

موقفه های سیاست جنایی مشارکتی واکنشی محسوب شود که با محوریت مردم و جوامع مدنی صورت می‌پذیرد. عموم مولفه های مذکور کارآمدی سیاست جنایی مشارکتی را به خوبی آشکار نموده و ضرورت بهره گیری از آن را دو چندان می نماید.

التهایه مبتنی بر راهکارها و مولفه های پیش گفته و به منظور اجرایی و عملیاتی شدن هر چه بیشتر و بهتر آن در بستر نظام حقوقی ایران، پیشنهاد می شود از یک طرف رسانه ها و مصلحان و اشخاص تاثیرگذار در جامعه با تبیین مسئله و ارتقاء حس مسئولیت جمعی در شهروندان، آنان را به سمت کنشگری و احساس وظیفه نسبت به هم نوعان خویش و سلامت عمومی جامعه تشویق و ترغیب نمایند و از طرف دیگر دولت (به معنای عام) در حوزه های مختلف تقنینی، قضایی و اجرایی با قانون گذاری، تقویت فرایندهای اجرایی و اتخاذ دستورات و تدابیر لازم، عرصه مشارکت جامعه مدنی در فرایندهای مرتبط با کنترل و مقابله با ویروس کووید ۱۹ را هموار نماید تا ضمن رفع موانع احتمالی در مسیر ورود شهروندان و سازمان های مردم نهاد، حمایت و تقویت آنان نیز در دستور کار قرار گیرد. تجربه تاریخی نشان داده است، هر گاه در بحران های فراگیر، مردم از همراهی با تصمیمات و برنامه های دولتی دور مانده و اقدامات دولتی ولو با بیشترین امکانات اما بدون پشتوانه مردمی صورت گیرد، پیشرفتی حاصل نخواهد شد اما در مقابل هر گاه مشارکت و کنشگری شهروندان در کنار اقدامات دولت ها قرار گرفته و خود نقشی محوری در حل مسائل و آسیب ها ایفا نمایند، تاثیرگذاری اقدامات دو چندان شده و امید به رفع معضل تقویت می شود. در حوزه مقابله با بیماری های واگیردار از جمله ویروس کووید ۱۹ نیز عموم مولفه های مذکور در صورت نهادینه شدن در جامعه و تقویت و گسترش حس مسئولیت جمعی شهروندان می تواند یاری گر سیاست جنایی دولتی با ابزار های مختلف آن باشد و به تکمیل و متمیم آثار آن کمک نماید که نتیجتاً به صیانت از سلامت و بهداشت عمومی جامعه منجر خواهد شد.

منابع:

الف-فارسی

احمدی زاد، سجاد و باسامی، مینو. «نقش ورزش در بهبود دستگاه ایمنی و آمادگی جسمانی در دوران پاندمی کرونا و دستورالعمل های ورزشی مرتبط». فیزیولوژی ورزش و فعالیت بدنی دانشگاه شهید بهشتی ۱ (۱۳۹۹): ۱۵-۱.

آخوندی، محمود. آیین دادرسی کیفری. جلد دوم. چاپ یازدهم. تهران: سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۸.

با سلام و احترام [x4]:
پاسخ به پرسش مقاله به طور خاص در این قسمت
آورده شده است.

بیگی، جمال، پورقهرمانی، بابک و لیلان دوست، یوسف. «سیاست جنایی پیشگیرانه ناظر بر جرایم منافی عفت در ایران». فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم ۲۸ (۱۳۹۲): ۹-۳۰.

جمشیدی، علیرضا. سیاست جنایی مشارکتی. چاپ اول. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰.

حاجی ده آبادی، محمد علی. «از بحران کرونا تا بحران سیاست جنایی». حقوق اسلامی ۶۴ (۱۳۹۹): ۱۱۱-۱۳۳.

حاجی ده آبادی، محمد علی. «امر به معروف و نهی از منکر و سیاست جنایی». فصلنامه فقه و حقوق ۱(۱۳۸۳): ۷۷-۱۰۸.

حسینی، سید حمزه و مرزبند، رحمت اله. «راهبردهای حفظ و ارتقای سلامت مبتنی بر آموزه های اسلامی در پاندمی کرونا». دین و سلامت ۲ (۱۳۹۹): ۷۹-۸۹.

حسینی، سید محمد. سیاست جنایی در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران. چاپ چهارم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۴.

خالقی، علی. آیین دادرسی کیفری. جلد دوم. چاپ سی و سوم. تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوق شهر دانش، ۱۳۹۵.

دلماش مارتی، می ری. نظام های بزرگ سیاست جنایی. ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی. ۱۳۹۸. چاپ چهارم. تهران: نشر میزان، ۲۰۲۰م.

راشدی، علی و موسوی کاشی، زهره. «بررسی تأثیر رسانه های سازمانی و اجتماعی بر پیشگیری از کرونا با میانجیگری ادراک ریسک فردی و نقش تعدیلگر جنسیت». جستار های سیاسی معاصر ۴ (۱۳۹۹)، ۱۹۳-۲۲۰.

رحیمی نژاد، اسمعیل. رویکردهای نوین در جرم شناسی انتقادی و سیاست جنایی. چاپ اول. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۸.

رستمی، ولی. «مشارکت مردم در فرایند کیفری (بررسی سیاست جنایی کشورهای غربی)». فصلنامه حقوق ۲(۱۳۸۶): ۱۷۱-۱۳۹.

شاملو، باقر. «بازخوانی سیاست جنایی پیشگیرانه در پرتو پاندمی کووید ۱۹ و تئوری آشوب». تحقیقات حقوقی ۲۳ ویژه نامه

حقوق و کرونا(۱۳۹۹): ۱۱۱-۱۴۲.

شریفی، محسن. «مسئولیت کیفری ناشی از انتقال ویروس کرونا در نظام کیفری ایران (با تأکید بر مخاطره جانی اشخاص)». آموزه های حقوق کیفری ۱۹(۱۳۹۹): ۱۶۱-۱۸۷.

شبیعه علی، علی، زارع، وحید و زارع، مجتبی. «جایگاه سیاست جنایی مشارکتی واکنشی در مرحله تعقیب کیفری در حقوق ایران». مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی ۴(۵۱۳۹۴): ۳۱۰-۲۸۷.

صادقی، ولی اله. تنقیح قوانین و مقررات و سایر بیماری های واگیر. چاپ اول. تهران: مهر کلام، ۱۳۹۹.

عباسی، محمود، فلاح، محمدرضا و کلهرنیا گلکار، میثم. «پاندمی کرونا: از ملاحظات حقوق بشری تا الزامات شهروندی». فصلنامه حقوق پزشکی ۵۵(۱۳۹۹)، ۲۲-۷.

فیض آبادی، الهام. «بررسی مسئولیت افراد و دولت در قبال خسارت های ویروس کرونا». فصلنامه علمی رهیافت های نوین در مطالعات اسلامی ۴(۱۳۹۹): ۱۱۸-۹۹.

قجاوند، عباس و خسروشاهی، قدرت اله. «نقد و بررسی سیاست جنایی مشارکتی ایران در رویارویی با مجرمین حرفه ای». فصلنامه علمی تحقیقات حقوقی آزاد ۵۰(۱۳۹۹): ۲۷۴-۲۵۳.

لارگیه، ژان. آیین دادرسی کیفری. ترجمه حسن کاشفی اسمعیل زاده. چاپ اول. تهران: گنج دانش، ۱۳۷۸.

محمودی، اکبر. «عدم رعایت بهداشت در برابر بیماری های واگیردار (به ویژه کرونا) از نگاه فقه و حقوق». حقوق اسلامی ۶۴(۱۳۹۹): ۲۲۴-۱۹۷.

مهر، نسرين. «مسئولیت دولت در جبران خسارت قربانیان کرونا». تحقیقات حقوقی ۲۳ ویژه نامه حقوق و کرونا(۱۳۹۹): ۱۶۱-۱۴۳.

نجفی ابرنآبادی، علی حسین. «تقریرات درس جرم شناسی (نظریه های جرم شناسی)»، تهیه و تنظیم فاطمه قناد، گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ۱۳۷۴.

نجفی توانا، علی و شاطری پور اصفهانی، شهید. «پیشگیری اجتماعی از جرم در پرتو تحولات ناشی از جهانی شدن فرهنگ». آموزه های حقوق کیفری ۴(۱۳۹۱): ۸۴-۵۵.

نوبهار، رحیم. «اصل کاربرد کمینه حقوق کیفری». آموزه های حقوق کیفری ۱(۱۳۹۰): ۱۱۴-۹۱.

ب-لاتین

Calais-Auloy(M-th.), La depenalization en droit penal des affaires. Dalloz,1988.

Fernandez Armesto, Felipe. Civilizations. London:macmillan, 2000.

Foundation, Annie E.Casey. Community safety and justice. patt of as series the Technical assistance : Resource center of the Annie E.Casey Foundation,2003.

Ferrel, Jeff, "Cultural criminology", Annual Review of Sociology Vol 25(1999).

Viswanathan M, Kahwati L, Jahn B, Giger K, Dobrescu AI, Hill C, Klerings I, Meixner J, Persad E, Teufer B, Gartlehner G. "Universal screening for SARS-CoV-2 infection: a rapid review". Cochrane Database of Systematic Reviews9(2020).

Utilizing the capacity of participatory criminal policy to counter the transmission of COVID 19 virus, A new effective and comprehensive approach to control and prevention

Abstract

By the end of 2020, the unknown and contagious COVID 19 virus had spread across the globe. Failure to follow health instructions and the ambiguity of the nature of the virus caused it to infect every single citizen in a short period of time and even lead to the death of vulnerable people. Nearly two years of experience in medical research and humanities findings show that in addition to the measures of government institutions, it is the people and civil society who can be very effective in breaking the chain of transmission and with self-care, social oversight and collective responsibility Manage. However, improper performance of people in observing the necessary health instructions and care can, in addition to the criminal title of threat to public health (subject of Article 688 of the Islamic Penal Code adopted in 1375) and also the Act on the prevention of sexually transmitted diseases and infectious diseases approved in 1320, in some cases lead to death, disability or benefit of other persons. It also leads to intentional, quasi-intentional or pure error, depending on the case. Government criminal policy by legislative, judicial and executive methods alone is not effective in counteracting such criminal titles, and the components of participatory (comprehensive) criminal policy need to be expanded. In fact, the purpose of this study, which has been written in an analytical and descriptive way, is to find a significant answer to the question of the effectiveness and ineffectiveness of participatory criminal policy in controlling and combating the virus. Participation as an effective and efficient method in today's difficult campaigns such as Corona. As a rule, the hypothesis of this research that the effectiveness of these components has been proved in the following and can be implemented by taking measures at different levels of government and people. Therefore, the application of this research can be hoped to eliminate the damage of Covid virus 19 and prevent, control and deal with its spread and contagion.

Keywords: Participatory Criminal Policy, Action, Response, Prevention, COVID 19 Virus

داوران محترم مقاله

با سلام و احترام

با توجه به ضرورت تشریح موارد بازنگری در مقاله، به پیوست این نامه موارد اصلاح و بازنگری مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۱- تغییر عنوان مقاله به «بهره‌گیری از ظرفیت سیاست جنایی مشارکتی در مقابله با انتقال ویروس کووید ۱۹؛ نگرشی نوین، موثر و فراگیر در کنترل و پیشگیری» به جهت مسئله محور شدن عنوان و محتوای مقاله صورت گرفته است (بازنگری کلی مرحله اول)

۲- در ذیل چکیده به هدف پژوهش و هم‌چنین سوال اصلی و فرضیه آن اشاره نموده ام (بازنگری کلی مرحله اول)

۳- در خصوص ایراد مطرح شده در موضوع روش تحقیق، به تفکیک به روش تحلیلی و توصیفی و توجیه آن اشاره نموده و سپس توجیه کاربردی بودن این پژوهش را در انتهای چکیده مطرح نموده ام (بازنگری جزئی مرحله دوم)

۴- در مقدمه به مسئله اصلی پژوهش پرداخته و پرسش اصلی آن را مطرح نموده ام (بازنگری کلی مرحله اول)

۵- در منابع و مآخذ به مقالات متعددی از ویژه نامه حقوق و کرونا (مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی) و منابع لاتین در جهت غنای بیشتر اثر اشاره نموده ام (بازنگری کلی مرحله اول):

شاملو، باقر. «بازخوانی سیاست جنایی پیشگیرانه در پرتو پاندمی کووید ۱۹ و تئوری آشوب». تحقیقات حقوقی ۲۳ ویژه نامه حقوق و کرونا (۱۳۹۹): ۱۴۲-۱۱۱.

مهرآ، نسرین. «مسئولیت دولت در جبران خسارت قربانیان کرونا». تحقیقات حقوقی ۲۳ ویژه نامه حقوق و کرونا (۱۳۹۹): ۱۶۱-۱۴۳.

Calais-Auloy(M-th.), La depenalization en droit penal des affaires. Dalloz,1988.

۶- موارد مقدماتی در خصوص ویروس کووید ۱۹ و سیاست جنایی را به جهت اختصار در کلام در مقدمه تجمیع نمودم (بازنگری کلی مرحله اول)

۷- به قوانین دیگری در حوزه مقابله با بیماری های واگیردار و کووید ۱۹ از کتاب تنقیح قوانین و مقررات در بیماری های واگیر دار و کووید ۱۹ اثر دکتر ولی الله صادقی اشاره نموده ام (بازنگری کلی مرحله اول): صادقی، ولی اله. تنقیح قوانین و مقررات و سایر بیماری های واگیر. چاپ اول. تهران: مهر کلام، ۱۳۹۹.

۸- در بند ۲-۱-۱- پیشگیری، خودمراقبتی و نظارت های مردمی که به بخشنامه برخورد با احتکارکنندگان لوازم پیشگیرانه در دوران شیوع کرونا پرداختم و در کامنت های ارسالی شما ارتباط آن با این عنوان فاقد استدلال بود، به طور مبسوط به استدلال و توجیه آن اشاره نمودم. (بازنگری جزئی مرحله دوم)

۹- در نتیجه گیری مبتنی بر توصیه شما اساتید محترم مبنی بر بازنویسی آن در سه محور، پاراگراف اول را به جمع بندی مطالب، پاراگراف دوم را به ارائه نتایج و یافته های تحقیق با تاکید بر پرسش های تحقیق و پاراگراف سوم را به ارائه راهکارها و پیشنهاد های مشخص و کاربردی اختصاص دادم (بازنگری کلی مرحله اول)

۱۰- مبتنی بر کامنت اساتید محترم در خصوص عدم اشاره به پاسخ سوال اصلی پژوهش (آیا بهره گیری از ظرفیت سیاست جنایی مشارکتی در موضوع کنترل و مقابله با ویروس کووید ۱۹ می تواند موثر بوده و یاری گر سیاست جنایی دولتی با ابزارهای آن باشد؟) در انتهای پاراگراف سوم به طور مشخص و صریح به این پرسش پاسخ داده ام و ابهام را رفع نموده ام. (بازنگری جزئی مرحله دوم)

در پایان ضمن تشکر از دقت نظر و راهنمایی های دلسوزانه اساتید محترم در جهت غنای بیشتر پژوهش صورت گرفته، امیدواریم توانسته باشیم ایرادات و موارد مدنظر شما را به نحو احسن رفع نماییم. با تجدید احترام